

Ромас Л.М.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології та мовної комунікації
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

ПРО ВІЙНУ БЕЗ ПАФОСУ: РОМАН НЕЛІ РОМАНОВСЬКОЇ «РЯТУЮЧИ ЄВУ»

Анотація. У статті розглянуті тематично-проблемні аспекти роману «Рятуючи Єву» Нелі Романовської. Проаналізовані художньо окреслені проблеми, пов'язані зі сприйняттям війни в Україні та світі, душевним болем і розумінням переживання психотравми, мовним питанням, питанням віри і безбожжя.

Ключові слова: сприйняття війни, душевний біль, психотравма, мовне питання, віра, безбожжя, Неля Романовська.

Romas L. About war without pathos: Nela Romanovska's novel "Saving Eve". The article examines the thematic and problematic aspects of the novel "Saving Eve" by Nela Romanovska. Problems related to the perception of war in Ukraine and the world, mental pain and understanding of the experience of psychotrauma, language issues, issues of faith and atheism are analyzed.

Key words: perception of war, mental pain, psychotrauma, language issue, faith, godlessness, Nela Romanovska.

Актуальність дослідження. «Російсько-українська війна, яка точиться із 2014 року, попри те що травмувала суспільство, водночас стимулювала появу численних творів у сучасній вітчизняній літературі» [3]. Із цим твердженням Ніни Герасименко важко не погодитись, справді, з'явилося дуже багато текстів про війну. І якщо про війну на сході України писали її учасники та професійні письменники, то після повномасштабного вторгнення авторів побільшало й серед пересічних громадян. Підтвердженням цьому є слова Олександра Мимрука: «Українська література, як і всі інші явища у нашій країні, зазнає відчутного впливу війни. Якщо раніше ми говорили про ветеранську та

волонтерську прозу, то після 24-го лютого минулого року тема російсько-українського конфлікту стала однією з наріжних для усїєї української літератури» [4].

Тексти про війну сьогодні – це свідчення очевидців про злочини росіян, це детальні розповіді про героїчну боротьбу наших воїнів на фронті, це біль від втрати рідних та друзів, біль від втрати дому і звичного стибу життя. Кожна книга унікальна. «Якби мене запитали, в чому унікальність моєї книги, я б відповіла: «Вона описує все пережите з першого дня вторгнення. Відчуте кожним українцем, який в піжамі зустрів жахливу подію у лютому. І те, як ми не розгубилися, а почали доводити тезу, що добро завжди перемагає зло, а світло – темряву. І про те, як ми допомагали одне одному, нарешті зрозумівши суть заповіді про любов до ближнього. Я знаю, що моя книга «Рятуючи Єву» – не просто читиво на ніч. Колись це буде історична книга, прочитавши яку, кожний зможе зрозуміти, який подвиг здійснили українці, коли просто продовжили жити, захищати, працювати, вірити», – зазначає Неля Романовська, авторка роману «Рятуючи Єву» [6]. Про свою творчість загалом клінічний психолог, поет і прозаїк Неля Романовська, говорить так: «Моя творчість – це не просто самореалізація, а служіння людям. Я відчуваю відповідальність за вплив моїх текстів на душу читача, глядача» [6]. Літературознавчих досліджень роману Нелі Романовської ще немає, тому розвідка є актуальною.

Мета дослідження полягає в аналізі проблемно-тематичних аспектів роману «Рятуючи Єву» Нелі Романовської, порівнянні деяких ментальних аспектів росіян і українців.

Виклад основного матеріалу. «Рятуючи Єву» – психологічний роман Нелі Романовської, який складається із безлічі коротких оповідок із досить красномовними заголовками, як-от перша називається «Туди, де гори, просувається горе». Дещо каламбурна, але й знакова, бо тепер, на відміну від 2014, війна дісталася й до Івано-Франківська, і до Львова. Усі жителі обласних центрів прокинулися 24 лютого 2022 року приблизно однаково: «Під ногами затряслася земля. Ракета влучила в Івано-Франківський аеропорт. Як у голлівудських стрічках: екшн і треш одночасно» [5, с. 8].

Ім'я головної героїні авторка, вочевидь, обрала не випадково, хоча й зазначає: «Все просто і знову ж релігійно: тому що народилася у день

святої Єви – 27 серпня» [5, с. 18]. Досліджуючи літературно-художні антропоніми у прозі про війну А. Вегеш стверджує: «У заголовку власне ім'я персонажа стало знаком авторського виділення, ключовим словом [1, с. 126]. «Ім'я головної героїні – ім'я першої жінки на землі. Його первісне значення в перекладі з давньоєврейської – «жива» [7, с. 118], або та, що дає життя. Мирне життя сучасної Єви порушила війна. Вона пережила жахи російської окупації в Бучі, вижила й намагається відродити довоєнну себе, дати життя новій людині.

У романі «Рятуючи Єву» Неля Романовська порушує низку проблем, пов'язаних зі сприйняттям війни в Україні та світі, душевним болем і розумінням переживання психотравми, мовним питанням, питанням віри і безбожжя.

На початку повномасштабного вторгнення мало хто у світі вірив, що ми вистоїмо. «Але наші ЗСУ і звичайні українці проявили таку відвагу національного духу, що весь світ прозрів» [5, с. 22]. Треба було давно зрозуміти, що з таким сусідом не можна домовитися. Усе, що знали наші дідусі й бабусі раптом почало спливати на поверхню й бурлити. «Москалів не торкнулася цивілізація. Минають десятиліття, а в того московитського змія виростають нові голови на місці, де вони були відтяти. Цього разу не лише лідери нації, а й абсолютно всі українці нарешті зрозуміли: змія треба просто вбити! Без компромісів!» [5, с. 45]. «Україна перетворилася на велику фортецю. Але не з каменя, а з людських сердець. Стан дикої люті оголених нервів, що запанували в кожному з нас, переріс в атмосферу незламного народного духу» [5, с. 165]. Українці зламали сатанократію. В одному з останніх розділів роману авторка вдається до аналізу москальської ідеології, яка «намагається пустити щупальця всюди, де може. Голос тих, хто все бачив таким, як воно є, віками глушили в Сибірі, енкаведистських тюрмах, заборонами писати. Василь Симоненко, Василь Стус, Валентин Мороз, Вячеслав Чорновіл, Левко Лук'яненко, і багато інших очевидців московитської сатанократії. Сьогодні Україна зламала цю сатанократію. Ми позбулися українського архетипу жертви, що був притаманний нашому народові на рівні колективного несвідомого» [5, с. 157].

Неля Романовська порівнює українську землю з рингом, на якому відбуваються бойові сутички. «Ми підбирали слова, щоб пояснити іншим державам, що Україна – це стіна, за якою вони заховалися. Але ситий голодного не розуміє. Тому деякі європейські політики навіть почали

висловлювати думку, що нехай би Україна вже віддала кавалок території задля миру у всьому світі [5, с. 22]. «Але українці не готові були віддати навіть метра своєї країни москалеві. Такий він, національний дух, який дрімав під кроною генетичного дерева, а тепер пустив паростки» [5, с. 22]. А от: «Московія – це країна людей із бідними душами?». Так ці душі бідні, спустошені і вічно голодні» [5, с. 87]. У росіян «... немає віри. Навіть ті, хто називали себе «братями во Хрісте», нашвидкуруч переписали Євангеліє, додавши новий контекст у заповідь «не убий». Ці люди – не в Бозі, а в агресивній ПОЗІ» [5, с. 74].

Порушуючи проблему душевного болю, авторка, як справжня вірянка, страждає від «провини», що з нею все добре, а хтось лишился без житла, втратив рідних, потрапив у полон. Розповідаючи історії зі свого дитинства, вона намагається вселити віру іншим. Дієвим інструментом у складних життєвих ситуаціях вона вважає молитву, за якою стоїть «абсолютно конкретний психологічний механізм зміни якісного стану розуму, почуття й волі» [5, с. 49]. Треба молитися й вірити, а результат прийде, у Бога свої методи й засоби. Кожна людина, особливо в воєнний час, не має носитися зі старими травмами в душі. Письменниця, поремонтувавши свою душу, почала допомагати іншим, вбачаючи в цьому свою місію. Коли прозвучав дзвінок із Бучі, вона, «Вперше від початку війни відчула неймовірний душевний біль, що починався там, де було безсилля» [5, с. 29].

Один із варіантів перекладу з грецької слова *κρίσις* – загострення суперечностей, поворот. Війна ще той кризовий час, коли люди виносять із дому непотріб, переоцінюють власні досягнення і друзів, ремонтують душі. Війна нас почала змінювати: «Поки війна не торкнулася тебе чи твоїх рідних, ти не відчуваєш її подих на своїй шкірі. Вона десь там... Далеко від тебе. Але коли війна дихає полум'ям в обличчя тих, кого ти любиш, або забирає їх, – це інший стан. Тоді ти і війна родичається якимось кривавим заповітом, і тепер вона тече по твоїх жилах» [5, с. 30]. У перші дні війни українці перебували в різних станах – хтось діяв, а хтось, наче паралітик, нічого не міг робити, не міг навіть думати: «Здається, є вдосталь вільного часу, бо на роботу не ходиш. Можна було б побілити в хаті, прибрати в повітці, вишити серветку. Можна було б прибрати на горищі та зробити ще багато чого. Можна було б, але нічого не хочеться. Сядеш, впрешся поглядом в одну точку і куняєш, як наркоман від чергової дози. Війна ділить єство навпіл. Розум знає, що

треба щось робити. А сил нема» [5, с. 31]. Та коли минули перші дні і тижні українці зрозуміли, що «затріщали концепції, а цінності отримали якесь нове звучання в нових умовах. < ... > Від початку війни ми всі змінилися. Війна як агресивне середовище різко сформувала в нас новий світогляд і концепції. Багато з того, що жило в наших теоріях, не витримало практики» [5, с. 33].

Від страху і трагізму з'являється істеричний гумор. В одній із розповідей, яка має назву «І страх, і сміх» є такі слова: «Страх, агресія і тривога пролазили через кожну шпарину людської психіки. Хто як міг, так і «відривався». І всі разом щедро виливали на сторінках соціальних мереж свій гнів. А деколи ми сміялися істеричним сміхом. Тому що війна війною, а кумедні випадки викликають сміх наприклад, казали, що одна жінка побачила у вікно квадрокоптер і збила його банкою маринованих огірків. Інша вкрала ящик боєприпасів, заховала в клітку для кроликів. А потім віддала нашим воїнам, коли ті прийшли. Дід украв у москалів військовий грузовик і приїхав на ньому до наших. Роми поцупили орківський трактор. А потім ще і ще. Професіонали! Бабуся підсипала отрути в їжу окупантам» [5, с. 65]. Гумор під час війни став одним із найважливіших способів підтримати дух військових і цивільних. Так було завжди, бо українці мають природну схильність до гумору.

Ще одне есе із назвою «Війни схожі» привертає увагу, коли говоримо про сприйняття війни українцями. За допомогою вставної розповіді, історії, званої авторкою з дитинства, яку розповідала її бабуся, проводяться паралелі між війнами із сторічною різницею в часі. Бабусині розповіді «максимально наближені до сьогодення, в якому жила її внучка. Вона розповідала, що втікала полем. А кулі свистали з обох боків. У сорочці народилася... А ще казала, що німці так не знущалися, як «совіти». Німаки просили попраги їм білизну, бо їх кусали воші. А за це моєму татові шоколад давали. Могли просити «млеко», «яйко»...» [5, с. 158]. Російсько-українська війна ХХІ століття виявилася значно жорстокішою за Другу світову. Українці дізналися про страшні злочини проти людства росіян у Бучі, Ірпені, Маріуполі, Ізюмі та інших містах і селах, і констатували для себе, що час інший, але ворог той самий і методи його ті ж самі. І знову розповідь бабусі майже сторічної давнини: «... одного разу багато людей було в одній хаті. Доньки і матері. Евакуйовані. І тут прийшли москаліки. Почали відбирати дівчат і жінок, щоб відвести в сіни... Але жінки підняли такий зойк, що совіти

напудилися... < ... > А вона розповідала, що тоді забилася «під ліжко», щоб її не побачили. На той час вона була вагітною, носила під серцем брата мого тата» [5, с.158].

Українці за час повномасштабного вторгнення звикли до звуку сирени. А два роки тому це виття страшенно лякало, викликало паніку, розпач, безсилля. У романі сирени «... репетують на все місто і цим ніби вивертають нутрощі назовні [5, с. 20]. Авторка порівнює сирену з другом, бо вона сповіщає про небезпеку, зі стоматологом, котрий без анестезії видаляє нерв із зуба, із голодною вовчицею, котра виє в темноті, із молитвою в турецькій мечеті. Гірше сирени могли бути лише жахи, які снилися вночі. Звуки сирени в тексті характеризує цілий синонімічний ряд: загуділа, завила, запищала, загукала. Вона має настільки сильний вплив на героїню, що її нудить від цього звуку, оскільки вона усвідомлює зв'язок сирени з ракетами, «що ширяли над містами і десь приземлялися» [5, с. 20], приносячи смерть. «Навіть приємний голос, що сповіщав про відбій тривоги, не міг компенсувати те негативне відчуття» [5, с. 20].

Безліч разів у романі Неля Романовська порівнює українську і російську ментальність. «Поведінка орків розривала всі шаблони, якими тільки можна думати про людей. < ... > Хто ляпнув, хто смів верзти, що ми – братні народи? Що спільного має світло з темрявою? Ми – будівничі, а московити – грабіжники. Ми – мудрі, а вони деградовані. Ми ні на кого не нападаємо, білимо і полюбляємо причепурити свої світлиці, а вони нападають на всіх» [5, с. 43]. «Рускій мір» – авторитарний, сповнений зневаги до демократії, закритий, байдужий навіть до своїх. Йому протистоять українці, менталітет яких ґрунтується на свободі, тому їхні суспільні моделі завжди були й будуть демократичними.

Українці, які своїх не кидають, у критичні моменти здатні до ефективної співпраці та неабиякої солідарності. Те, що вирізняє нас від росіян, – не просто основи нашої національної ідентичності. Це риси притаманні західній цивілізації, побудованій на фундаменті свободи і здатності до співпраці. Те, що робить нас невіддільною частиною Заходу, вільного світу, який є антиподом «русского міра». Тому це війна світів», – пише В. В'ятрович [2, с. 47]. Письменниця весь час протиставляє українців росіянам, зокрема, характеризуючи наших воїнів, вона пише, що вони мужні хлопці, жоден козацький ген не втрачений, відважні кіборги, яким довелося воювати з другою армією світу, яка виявилася армією грабіжників, гвалтівників та вбивць. «Після злочинів у Бучі всі

зрозуміли: московити – це істоти, котрі можуть дивувати жорстокістю навіть тих, хто уже до краю здивований» [5, с. 73]. Вони грабували й вивозили все від холодильників і пральних машин до трусів. «В одній квартирі був напис, що його залишили буряти: «Кто разрешил так красиво жить?». Ото ущербне, убоге, обділене... Поведінка московитів утверджувала нас у висновку, що вони – не люди. Вони – інші» [5, с. 73].

У росіян особливе ставлення до українців. Якщо протягом ХХ століття мета винищити українську націю була завуальованою, то тепер своєї мети ніхто не приховує. Авторка вдається до переказу жахливих історій із табору фільтрації, розказаних Євою, як-от ця: «Назустріч мені вийшов чоловік. Його трусило, і мені здалося, що він втратив глузд. Він стояв і говорив сам до себе. Підійшов до військового, захопився рукою за зброю і, сміючися, запитав: «А это что за штука?». Москаль ударив його по голові, а тоді другим раз по лиці. Бачила, як вилітали зуби. Він просто виплюнув їх у траву, а потім впав і скотився вниз» [5, с. 97]. Москалі просто ходили, розмовляли між собою, обговорювали людей, яких мучили, побачивши щось підозріле, розстрілювали на місці: «Расстрелял несколько. Не считаю, надаело уже» [5, с. 97]. Страшними є сцени катувань, про які розповідає Єва, зокрема й про те, що довелося пережити їй, вагітній жінці, у якої загинули батько й чоловік, а про брата й сестру нічого не було відомо.

У багатьох есеях роману Неля Романовська пише, що весь час у ті дні приходила все нова й нова інформація про масові розстріли цивільних з різних частин країни, зґвалтованих москалями-військовими жінок і дітей знаходили, повішеними, закопаними, розчленованими. «Не хотілося вірити. Адже у цих упирів є матері, сестри, дочки... Вони носили в нагрудних кишенях фото своїх дітей. І гинули ж з ними у руках. А ті, хто вижили, вчинивши такі злочини, поверталися додому, до своїх сімей, ніби нічого не сталося» [5, с. 70]. Але, виявилось, що жінки-росіянки не менш жорстокі від своїх чоловіків: «Ми не йняли віри, коли почули одну з перехоплених телефонних розмов рашиста з дружиною. Московитка радила чоловікові гвалтувати українських жінок, але за умови, що вона не знатиме про це...» [5, с. 70]. Є в романі розділ із назвою «Самиці орків». У ньому йдеться про телефонні розмови московитів зі своїми матерями та дружинами. У цих розмовах – прояви реальності російського суспільства, його бездіяльності, покірності, страху перед «царем»: «А я что сделаю? Это Путин принимает решения и военкомат. Сына, нацики

врут. Они тебя переиначили... Их надо убивать...» [5, с. 168]. Мати не запитує сина про те, як він, чи не поранений, чи болить йому. Як таку істоту називати матір'ю. Або інша розмова, у якій чоловік розповідає про втрати армії, про те, що їх кинули, як дешеве м'ясо, дружина просить до того, що він вже вкрав, ще вкрати «...ботиночки, чтоб Ваньке в школу было в чем... Привези. Можешь их насиловать, только предохраняйся» [5, с. 168]. Те, що ці «ботиночки» будуть з убитої ним же дитини, нічого не означає.

Головна героїня, Єва, на момент окупації перебувала в Бучі, то й звірства росіян, описані в романі, відбуваються саме там. Точніше, правда, яка відкрилася після звільнення цього населеного пункту поблизу Києва. Інтернетом «гуляють» світлини, які «роз'їдають очі, як сльозогінний газ», і не лише українцям. «Після побачених фотографій з Бучі прозріли навіть ті, кому ми досі були байдужі. Деякі країни були настільки шоковані, що відправили свої делегації, аби переконатися в цій жахливій правді. Насправді психіка відмовлялася вірити навіть фактам. Геноцид. Україна мала б радіти, бо ЗСУ відвоювали Бучу. Натомість ми плакали. Наше горе за загиблими було більше, ніж радість від звільнення передмістя Києва. У Бучі не було жодного злочину, якого б не вчинили рашисти. Адже вони вбивали цілі сім'ї, розстрілювали людей на вулиці на очах у дітей. Було зґвалтовано понад 300 дівчат віком до 16 років. Очевидці розповідали, що розстрілювали просто так, на вулиці. Іде людина, куля, смерть. Снайпери стріляли, якщо бачили когось у вікнах. Московія не визнала своїх злочинів і назвала світлини із Бучі постановними кадрами. Самі московити не вірили. З їхньої реакції можна було вивчити все про захисну реакцію психіки – заперечення» [5, с. 87].

Неля Романовська в романі торкається й мовного питання. Оскільки крім письменницької діяльності вона ще й авторка та виконавиця пісень гурту «5-й ОКЕАН», їй спадає на думку, що тепер треба ще більше писати пісень українською мовою: «Хто, як не ми, створить і запропонує новий український контент?» [5, с. 87]. Один із розділів має назву «Паляниця, полуниця і нісенітниця». У час повномасштабної війни тема мови як ніколи стала актуальною для всіх українців: «Мовне питання звучало всюди. Путін заявив, що йде «спасать рускій мір. А рускій мір там, где рускій язык» [5, с. 45]. Переселенці, котрі приїхали зі східних областей на захід України, розділилися на два табори, одні намагалися переходити на українську мову, а інші демонстративно відмовлялися. А

іноземці, зустрічаючи біженців з України, дивувалися: «Поляки не могли второпати: чому багато людей, утікши від московських гармат, говорять російською мовою? Кубик-рубик в головах польських громадян, для яких мова – серце нації, не складався» [5, с. 163]. Але все ж мова поступово стає маркером розмежування на «свій-чужий» і за кордоном, і на фронті. В одній із новел Неля Романовська подає так званий словник війни, слова які увійшли в розмовну мову: наводчик, мародер, Чорнобаївка, орки, байрактар, джавелін, мітки, зомбоведмеді та інші. Звичайно, наразі ми маємо набагато більше нової лексики, яка виникла в українській мові за час війни, але то були лише перші місяці після 24 лютого 2022 року.

Висновки. Роман Нелі Романовської «Рятуючи Єву» заслуговує на подальше детальне вивчення, адже усі його есе містять багато подробиць, пов'язаних із першими днями та місяцями повномасштабного вторгнення Росії до України. Цінною рисою роману є те, що авторка художньо осмислює сприйняття війни в Україні та світі, фіксує душевний біль переживання психотравми, приділяє увагу мовному питанню та проблемі віри і безбожжя.

Література

1. Вегеш А. Літературно-художні антропоніми в прозі про війну – «обличчя» художнього твору. URL : <http://zum.onu.edu.ua/article/view/283852/282868>.
2. В'ятрович В.М. Наша столітня. Короткі нариси про довгу війну. Харків: Вид-во «Ранок», 2023. 256 с.
3. Герасименко Н. Новий герой сучасної воєнної прози (на матеріалі книжок про Майдан та війну на Донбасі). *Слово і Час*. 2020. № 2(710). С. 55–67.
4. Мимрук Олександр. Від окопів до мелодрами. URL: <https://chytomo.com/vid-okopiv-do-melodramy-iaкоиu-buvaie-ukrainska-voienna-proza/>.
5. Романовська Н. Рятуючи Єву. Тернопіль: Мандрівець, 2023. 192 с.
6. Романовська Н. Якби мене запитали: «В чому унікальність вашої книги?». URL: <https://www.instagram.com/p/CzO1wKdoEcl/?next=%2Feesvs7165%2Ftagged%2F&hl=da>.
7. Трійняк І. Словник українських імен. Київ: Довіра, 2005. 509 с.